

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 6, Sayı: 20, Mart 2019, s. 431-445

Dr. Öğr. Gör. Yaprak Pelin ULUIŞIK
Gazi Üniversitesi Türk Dili, ypeline@hotmail.com
Ceylan KÜÇÜKGÜLMEZ

BRUDNIY VE EŞMAMBETOV'UN DERLEDİĞİ KIRGIZ MASALLARINDA SİHİRLİ NESNELER

Özet

Bir milletin duygu dünyasını, düşünce tarzını, yaşam biçimini, örf ve adetlerini, gelenek göreneklerini kısaca kültürel zenginliklerini içinde barındıran değerlerin en önemlilerinden biri, o millete ait sözlü anlatı ürünlerinden olan masallardır. Kültürel zenginlik açısından oldukça köklü bir geçmişe sahip olan Kırgızların da masalları verimli bir şekilde işledikleri görülür. Temellerinde mitolojik ve Şamanik unsurların yer aldığı, olağanüstülüklerin bolca verildiği Kırgız masallarında sihir unsuru özellikle ve birçok amaçla kullanılmıştır. Ortadan kaybolma, görünmez olmayı sağlama; kişiyi etkisi altına alma; kötü kişileri ve varlıkları engelleme ve cezalandırma; kişiyi anında bir yerden başka bir yere götürme; güç ve kontrol sağlama; sınırsız mal, mülk ve rızık verme, zengin etme; şans getirme; gençleştirme, yaşlandırma; hastayı iyileştirme, ölüyü diriltme; dünyadaki her yeri ve her şeyi gösterme gibi amaçlar için sihrî sağlayan nesnelere başvurulmuştur. Bu makalede, bu sihirli nesnelere neler olduğu ve özellikleri gibi konular üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırgız, masal, sihirli masallar, sihir, sihirli nesne

MAGICAL OBJECTS IN KIRGHIZ FAIRY TALES COMPILED BY BRUDNIY AND ESHMAMBETOV

Abstract

One of the most important values bearing the world of feelings, thinking style, way of life, customs and traditions, shortly, the richness of a community is the fairy tales, which is one of the verbal narration products of it. Having a long standing background in terms of cultural richness, Kirghiz people work on fairy tales

efficiently as well. In the Kirghiz fairy tales having mythological and Shamanic elements with extraordinary phenomena, the element of magic was particularly used for many purposes. Magical objects applied for different purposes are disappearing, achieving invisibility; exercising the control over person; preventing evil people and things and punishing them; sending a person from a place to another instantly; exercising power and control; giving limitless property and livelihood, making someone rich; bringing luck; making someone elder or younger; healing a patient, revitalizing a dead person; showing everywhere or everything in the world. In the current study, such issues as what the magic object are and which characteristics they have was investigated.

Keywords: Kirghiz, fairy tale, magical fairy tales, magic, magical object

1. GİRİŞ

Masallar, insanoğlunun sorularına cevap bulma arayışının ve uçsuz bucaksız hayal gücünün ürünleri olan ve milletlerin zengin kültür miraslarını taşıyan en eski anlatı türlerindedir. Herhangi bir zamana ya da mekâna ait olmayan, içerisinde olağanüstülükler barındıran, zengin kadrosu ve akıcı anlatımıyla yediden yetmişe tüm dinleyenlerin ilgisini bir şekilde çekebilen, değişik uzunluklarda ve genellikle nesir şeklinde olan bu anonim anlatılar, ait oldukları milletlerin inançlarını, dini pratiklerini; örf, âdet, gelenek vb.yi yansıtmaya gücüne sahiptir yani masallar sayesinde bir milletin kimliği hakkında bilgi edinebilmek mümkün olmaktadır. Kúnos, “Masal dediğimiz şey her milletin ayine-i devranıdır. Bu ayineye bakacak olursak hem eskilerin ibadetlerini, hem de kadim vakitlerimizin ahlakını da görmüş oluruz.” (Kúnos, 1925, s. 131) diyerek masalların milletleri yansıttığı görüşünü desteklemiştir. Tarih ve coğrafya ile çerçevelenmiş insan toplulukları içerisinde belli bir zamanı ve yeri bulunmayan, belki insanlığın tarihi boyunca herhangi bir toplum tarafından kolaylıkla benimsenebilen *themelerden* (Boratav, 2007, s. 16) oluşan masallar sadece aynı topraklar üzerinde yaşayan ve aralarında dil, din, örf, âdet, gelenek vb. birliği bulunan insan topluluklarının özelliklerini yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda bu *themeler* sayesinde tüm dünyada benzer şekilde anlatılarak kıtalararası ve kuşaklararası bir ilişkinin kurulmasını da sağlar.

Dünyada, bilimsel anlamda masal üzerine araştırmalar, derlemeler ve incelemeler yapılmaya başlandıktan sonra, birçok araştırmacı-bilim adamı masal tanımı ve masal sınıflandırması denemesinde bulunmuştur. Bu denemelerin en önemlilerinden biri, Antti Aarne'nin başlattığı ve Stith Thompson'ın tamamladığı çalışmadır. Bu çalışma neticesinde masal çeşitleri beş ana başlıkta toplanmıştır: 1. Hayvan Masalları, 2. Asıl Masallar / Olağanüstü Masallar / Gerçekçi Masallar, 3. Güldürücü Hikâyeler / Nükteli Fıkralar / Yalanlamalar, 4. Zincirleme Masallar, 5. Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar (Boratav, 1969, s. 84; Sakaoğlu, 2015, s. 11-13). İkinci başlıkta yer alan “Asıl Masallar” içerisinde olağanüstü kimseleri, nesnelere, görevleri ve diğer özellikleri barındıran “sihirli masallar” mevcuttur. Daha birçok masal sınıflandırması yine bu sınıflandırmaya benzer şekilde sihirli, olağanüstü masalları ayrı bir başlık olarak ele almıştır. Çünkü bu tip masallar, kulağa hoş ve eğlendirici, bazen de ürkütücü gelen olağanüstülüklerden beslenen ve sihrin varlığıyla iyiliğin mükâfatlandırıldığının, kötülüğün ise alt edildiğinin anlatıldığı; yani insanların en çok ihtiyacı olan ve ilgisini çeken masal türünü oluşturmaktadır.

Sihirli masalarda yiyecek, içecek, kıyafet, takı, silah, taşıt, yapı vb. türlerden çok sayıda sihirli nesne mevcuttur. Bu nesnelere hem iyi hem de kötü amaçlar için kullanılabilir. Genellikle masal kahramanına ait olan ve onun mücadelelerinde işe yarayan bu tip nesnelere, bazen masalın kötü kadrosunun elinde de olabilir ve masal kahramanına karşı kullanılabilir. Kahramanın gökyüzüne çıkmasını sağlamak için merdivene dönüşen veya kötü cadılar tarafından, genç delikanlıları kendine âşık etmek için yararlanılan atkı; kişiye talih, güç, zenginlik vb. veren yüzük; görünmez olmayı sağlayan şal; açıldığında bitmek tükenmek bilmeyen bir sofraya dönüşen örtü; yiyen kişiyi gençleştiren ya da yaşlandıran elma; ölüyü diriltiren taş vb. sayısız sihirli nesnenin masal anlatılarında kullanıldığı görülür.

2. Kırgız Masallarında Sihirli Nesnelere

Türkistan coğrafyasının en eski üyelerinden biri olan Kırgızlar sözlü geleneklerini verimli örneklerle bugüne kadar getirmeyi başarmış Türk topluluklarından. Kırgızların en önemli sözlü kültür malzemelerinden biri destan olmakla beraber “cöö comoktor” diyerek destandan ayırdıkları ve birçok arkaik ve mitolojik unsuru bünyesinde barındıran (Karadavut, 2010, s. 71) bir masal geleneğine de sahip oldukları bilinmektedir. “Kırgız folklorunun zengin bir mirası olan masallar büyük bir ehemmiyete sahiptir. Masalci (comokçu) her evde el üstünde tutulan bir misafirdir. Masalını bir dantel gibi dokur. Gaddar ve kıskanç hanları yenen bahadırlar, aklın zenginliğe üstün gelmesi, akıllı kızlar, halk içindeki sivri akıllı insanlar hakkındaki hikâyeler, onun dilinden yavaş yavaş akmaya başlar.” (Brudniy, Eşmambetov, 2017, s. 17). Kırgızlar da dünyadaki diğer masal sınıflandırma denemelerine benzer olarak sihirli masalları “sıykırduu cöö comoktor” adıyla, ayrı bir başlık halinde ele almışlardır. Karadavut, bu tür masalların kolektif üretim dönemine kadar şekillendiğini ve temelde animistik ve totemistik dönemde yaşayan ilkel insanların tabiatı algılayışlarına bağlı olarak ortaya koydukları hayali ve fantastik düşüncelerinin bir ürünü olduğunu belirtmiştir (Karadavut, 2010, s. 73).

Kırgızların sihirli masallarında sayısız sihirli nesnenin kullanıldığı, kullanımlarının da farklı amaçlar taşıdığı dikkati çekmektedir. Bu nesnelere masalın iyi kadrosu tarafından iyilik, refah, zenginlik, mutluluk, yardım vb. olumlu amaçlar için kullanıldığı gibi kötü kadro da her türlü olumsuz amaç için bu sihirli nesnelere yararlanır. Bu nesnelere kişiye güç kazandırıp onu zenginleştirme vb. olumlu özelliklerinin yanı sıra kişinin kendinden geçmesine, hatta ölümüne sebep olması gibi olumsuz özellikleri de mevcuttur.

Kırgız masallarından “Çolpon”da Ayday adlı bir büyücü, Nurdin ve Çolpon adlı âşıkları birbirlerinden ayırabilmek için kendi atkısını bir cine verir. Cin de bu atkı ile Nurdin’i büyüler ve Ayday bu sayede Nurdin’i etkisi altına almayı başarır. Aynı masalda büyücü Ayday’ın bir de görünmezlik özelliğine sahip, beyaz bir şalı olduğu dikkati çeker. Bir gün Ayday, Nurdin ile Çolpon uyurken yanlarına gelir ve Çolpon’a, Nurdin’i ondan alacağını söyler. Sonra da şalını sallayarak gözden kaybolur.

“Abasker’in Kızı” adlı Kırgız masalında ise üç farklı sihirli nesneden bahsedilir ve bu nesnelere masal içerisinde anlatılan bir başka masalda geçer. Abasker’in kızı Akılcan, Cannat isimli kızı konuşturabilmek için ona şöyle bir masal anlatır: Üç oğlu olan bir adamın oğulları, aynı kıza âşık olur. Babaları kızın hangisine lâıyk olduğuna bir türlü karar veremez ve her birine bin altın vererek kız için hediye almalarını söyler. En güzel ve en işe yarar hediyeyi alan oğul, kız ile

TİDSAD

evlenmeye hak kazanacaktır. Şehre gelen üç kardeşten büyük olanı, tulpar atın kırk günde koşarak gidebileceği yolu bir günde gidebilecek bir halı; ortanca olanı, dünyada olup biten her şeyi gösteren bir ayna; en küçüğü ise insanı hastalıktan koruyan ve ölümden kurtarabilen bir elma alır. Yolda giderken büyük oğlan aldığı aynadan köyde neler olup bittiğine bakmak ister. Aynaya baktıklarında sevdikleri kızın ölmek üzere olduğunu gören kardeşler halıya binip hızlıca köye döner. Kızın yanına gelince en küçük oğlan aldığı elmadan kıza yedirir ve kız ölümden kurtulur. Bunun üzerine üç kardeş, kızı kimin kurtardığı konusunda tartışmaya başlar. Konuyu aksakallılara danışırlar. Aksakallılar, kızı kurtaranın aynayı alan ikinci kardeş olduğunu, o olmasaydı kızın ölmek üzere olduğunu göremeyeceklerini söylerler. Fakat masalı dinleyen Cannat isimli kız birden konuşmaya başlayarak aksakallıların bu kararına itiraz eder ve kızın, en küçük kardeşin hediyesini kabul ettiğini, diğerlerinden bir şey almadığını savunur. Bu masal, dünya masallarında en sık rastlanan üç sihirli nesneye sahiptir: Kişiyi bir yerden bir yere hızlıca götürebilen, uçan bir halı; yiyeceği iyileştiren bir elma ve dünyadaki her yeri gösterebilen bir ayna [Dünyadaki her yeri gösterebilen sihirli ayna, şarabın mucidi Cemşid'in "Câm-ı Cem", "Câm-ı Cihân-nümâ" vb. adlarla adlandırılan ve "dünyayı gösteren kadeh" manasına gelen, içine bakıldığında dünyada olup biten her şeyi gösteren ve yedi madenden yapıldığı söylenen kadehini hatırlatmaktadır (Yazıcı, 1993, s. 42).].

Masalarda yiyene doğurganlık özelliği kazandıran veya yiyeceği gençleştiren, yaşlandıran, diriltiren; zehirleyen, bayıltan veya öldüren bir yiyecek olarak karşımıza çıkan elma, Kırgızların "İki Erkek Kardeş" masalında da mevcuttur. Bu masalda Asan ile Üsön adlı iki erkek kardeşin babaları ölür. Kötü kalpli han da bu iki kardeşin annesi olan Suluuçaç ile evlenmek ister. Anneleri onun teklifini reddedince han, bu ailenin elinde ne varsa alır. Çadırın yanına gelen ve sürekli yumurtlayan bir tavuğun yumurtalarıyla karnını doyuran Suluuçaç ve çocuklarının hala nasıl ölmediğini han merak eder. Gelir ve tavuğu görür. Tavuğun kesilmesi ve pişirilmesi emrini verir. Tavuğu kesmeye mecbur kalan kadın, acıkan oğullarından Asan'a tavuğun kalbini, Üsön'e ise tavuğun ciğerini yedirir. Tavuğu hana götürdüğünde han, tavuğun kalbi ve ciğeri olmadığı için çok sinirlenir ve oğulları öldürmeye karar verir. Bir kasaba, onları öldürme emri verir. Kasap onları tam öldürecekken bir kuş gelir ve bu günahsız çocukları öldürmemesini söyler. Böylece çocuklar kurtulur ve oradan uzaklaşmak üzere yola koyulur. Kasap ise hana bir kedinin kalbini ve ciğerini götürür ve han bunları yiyip ölür. Asan ile Üsön ise yolda çok susar ve kamışlardan ip yaparak su alması için Asan, Üsön'ü aşağı salar. Fakat ip Üsön'ü taşıyamaz ve kopar. Geri gelmeyen kardeşinin öldüğünü sanan Asan çok ağlar. En son yorgun düşer ve bir kavak ağacının dibinde uyuyakalır. Bu sırada, yakınlarında bir ülkenin hanı ölmüştür ve bu hanın varisi de yoktur. Halk yeni hanı seçmek için eski hanın doğan kuşunu uçurur; kuş kimin başına konarsa han o olacaktır. Kuş uçar ve Asan'ın altında uyuduğu ağacın başına konar. Böylece halk, Asan'ı han seçer. Kuyuda baygın yatan Üsön'ü ise bir adam bulur ve evine götürür. Yaşlı adam ve karısıyla yaşamaya başlayan Üsön'ün tükürükleri gümüş külçelerine dönüşmektedir. Bunu fark eden aile bu külçeleri pazarda satar ve mal mülk sahibi olur. Bir gün Üsön bazı kutlama sesleri duyar ve ailesine ne olduğunu sorar. Ona anlatmaması gerektiği halde üvey annesi, Mıskal adlı kumarbaz bir kızın her gece kumarda kazandığını ve orada kutlama yaptığını anlatır. Üsön'e "Asla oraya gitme!" der. Fakat gece onlar uyuduğunda Üsön gider ve Mıskal ile kumar oynar. Kızın neyi var neyi yok hepsini kazanır. Bunun üzerine Mıskal, Üsön'e şarap içirip onu yenmeye karar verir. Daha önce hiç içki içmemiş olan Üsön'e içki dokunur ve Üsön

kusar. Kustuklarının arasında tavuğun ciğeri de vardır ki Üsön'ün tükürüklerini gümüş külçeye çeviren ve Miskal'ı yenmesini sağlayan bu ciğerdir. Miskal ciğeri alır ve yıkayıp yutar. Üsön uyandığında Miskal ile kumar oynar, bu sefer ona yenilir. Üvey ailesinin malını, mülkünü kaybeder ve utancından bir daha onların evine dönemez, uzak yerlere doğru yol alır. Yolda giderken birbiriyle tartışan iki delikanlı görür ve onlara neden tartıştıklarını sorar. Delikanlılar, babalarından sihirli bir çubuk kaldığını ve onu paylaşmadıklarını söyler. Bu çubuğa "Uç çubuğum uç!" derseni seni istediğin yere götürür ve istediğin her şeyi yerine getirir. Üsön, delikanlılara bu çubuk için yarışma yapmalarını önerir. Delikanlılar da yarışa Üsön'ün de katılmasını istediklerini söyler. Üsön, "Şu dağa ilk kim varırsa çubuk onundur." der. Böylece yarış başlar ve yarışı Üsön kazanır. Çubuğu alır ve çubuğa "Uç çubuğum uç! İçinde güzel bir adanın olduğu göle git. Güzel Miskal yanımda olsun ve isteklerimin hepsi yerine gelsin." der. Böylece Miskal'ın yanına gider ve çubuk yardımıyla onu yine yener. Gece uyuduğunda Miskal, Üsön'ün çubuğunu alıp kaçar. Kumar oynadığına pişman olan Üsön kumara tövbe eder ve yine uzak yerlere doğru yola koyulur. Yolda giderken kavak ağaçlarının olduğu bir yerde dinlenir ve bir süre sonra ağaçların üzerine güvercinler konar. Birbirlerine sırlarını anlatan bu güvercinlerden ilki, "Benim durduğum kavak ağacının altında ak bir elma var ve onu ısırarak ak yanaklı olur." der. İkinci güvercin de "Benim üstünde durduğum bu kavak ağacının altında da al bir elma var ve onu ısırarak da al yanaklı olur." der. Üçüncü güvercin ise "Benim konduğum bu ağacın altında ise yeşil bir elma var ve onu ısırarak yeşil yanaklı olur ve yaşlanır." der. Tüm bunları duyan Üsön elmaları alır ve hemen Miskal'ın yaşadığı şehre gider. Yeşil elmadan kıza ısırtır ve kız yaşlanır. Bunun üzerine Miskal, kendisini yeniden gençleştirme için Üsön'e sihirli çubuğunu ve tüm malını geri vermeye razı olur ve bir daha kumar oynamayacağı konusunda da söz verir. Üsön Miskal'a inanır, al elmayı ısırtır ve kız yeniden gençleşir. İkisi birlikte sihirli çubuk yardımıyla Asan'ın yanına uçar. Üsön, kumarı bırakan Miskal ile evlenir. Hep beraber mutlu yaşarlar. Asan'ın han olmasını sağlayan tavuk kalbi, tükürüğü gümüş külçeye dönüştüren tavuk ciğeri, kişiyi istediği yere anında götüren sihirli çubuk, yiyen kişiye gençlik veren al elma ve kişiyi yaşlandıran yeşil elma bu masalın sihirli nesnelere dir. Asan'a annesinin yedirdiği sihirli tavuk kalbi sayesinde saltanat Asan'ı bir kavak ağacının dibinde uyurken bulur. Fakirlikten, gümüş külçeye dönüşen tükürükler sayesinde kurtulan Üsön'e bu gücü sihirli tavuk ciğeri verir. Aynı zamanda bu ciğer, kişiye şans da getirir. Cadıların uçan süpürgelerini veya Bin Bir Gece Masalları'nın kahramanlarından olan Hint sultanı Hüseyin'in uçan halısını anımsatan sihirli çubuk, kişiyi dilediği yere anında götüren bir nesne olarak bu masalda yer almaktadır. Al ve yeşil elma ise ilk olarak kötülüğü cezalandırmak, ardından da kötü etkiyi ortadan kaldırmak (yardım etmek) amaçlı kullanılmaktadır [Kırgızların "Altın Kuş" isimli masalında da gençleştirme özelliğine sahip bir elmadan bahsedilir; fakat bu masal genel itibarıyla şekil değiştirme motifine daha uygun bir örnek oluşturmaktadır. Bu masal için bk. Brudniy, Eşmambetov, 2017, s. 96-99.]

"Bozdoğan" masalında fakir bir adam bir bozdoğan yakalar ve bu bozdoğan dile gelerek kendisini bırakırsa ona çok büyük lütuflarda bulunacağını söyler. Fakir adamın, kendisini nerede bulabileceğini anlattıktan sonra adam tarafından serbest bırakılır. Bir zaman sonra fakir adam bozdoğanı bulmak için yola düşer. Yolda çobanlara rastlar. Bu çobanlar ona yolu tarif eder ve bozdoğandan altın veya gümüş istememesini, isli kara kazanını istememesini söyler; çünkü bu kazana "Kazan yemekle dol!" dediğinde kazan ağzına kadar yemekle dolar. Fakir adam

TİDSAD

çobanların tarif ettiği yere geldiğinde bir ak çadır görür ve içine girer. Burada aksakallı bir adam oturmaktadır ki o, bozdoğanıdır. Fakir adam ondan isli kara kazanı ister, bu kazanı yanına alır ve evin yolunu tutar. Yolda dinlenmek için bir köye uğrar ve bu köyde gördüğü çocuklara kazanı ellememelerini ve ona “Kazan yemekle dol!” dememelerini söyler. O dinlenmeye gittiğinde çocuklar kazana yemekle dolmasını söyler ve kazan yemekle dolar. Bunun üzerine çocuklar bu kazanı, normal bir kazan ile değiştirir. Adam da bunu fark etmez ve kazanı yüklenip evine döner. Eve vardığında kazanın yemekle dolmadığını anlayınca tekrar bozdoğanın çadırının yolunu tutar. Yolda yine aynı çobanlara rastlar ve bu sefer de onlardan, bozdoğanın eski bir sandığı olduğunu öğrenir. Bu sandığın kapağını açıp “Sandık hayvan ver!” denildiğinde etraf koyunlar, inekler ve develerle dolar. Bunu öğrenen fakir adam bozdoğanın yanına vardığında ondan bu eski sandığı ister. Bozdoğan da ona bu sandığı verir ama yolda yine aynı olaylar tekrarlanır. Dinlenmek için aynı köye uğrar, aynı çocukları görür, sandığa “Sandık hayvan ver!” dememelerini söyler ama çocuklar onu dinlemez; aynı şekilde bu sihirli sandığı da normal bir sandık ile değiştirirler ve fakir adam bu durumu yine fark etmez. Sandığı yüklenip evine gelen fakir adam bu sandığın da hiçbir şey vermediğini görünce üçüncü kez bozdoğanın ak çadırına doğru yol alır. Yolda yine çobanlarla karşılaşır ve çobanlar bu sefer de ona bozdoğanın tokmağını istemesini tembihler. Bu tokmağa “Tokmak vur!” denildiğinde tokmak, istenilen kişiyi öldüresiye döver. Bozdoğanın bu tokmağı da alan fakir adam aynı köyde, aynı çocuklarla karşılaştığında bu tokmağa dokunmamalarını, “Tokmak vur!” dememelerini söyleyerek yine dinlenmeye gider. Çocuklar tokmağa “Tokmak vur!” deyince de bu tokmak çocukları öldüresiye dövmeye başlar. Çocuklar tokmaktan kurtulmak için fakir adamdan yardım ister ve karşılığında kendisinden aldıkları kazanı ve sandığı geri vereceklerini söylerler. Fakir adam, onların bu haline acır, onları kurtarır; kazanını, sandığını ve tokmağını alarak evine döner. Eve vardığında kazandan yemek, sandıktan da hayvan ister ve yeteri kadar malı olduğunda da sandığın kapağını kapatır. Bu masalda üç farklı sihirli nesne göze çarpmaktadır: isli kara kazan, eski sandık ve tokmak. Bu nesnelere isli kara kazan ve eski sandık, insana rızık, mal, mülk verme ve onu fakirlikten kurtararak rahat bir yaşama kavuşturma amaçlı kullanılmıştır. Sihirli tokmak ise yapılan bir kötülük karşısında kişiyi/kişileri cezalandırır. Masallarda ulaşılması güç veya imkânsız olan birçok şeye sihir ile ulaşılabilir; buna, doğada savunmasız kalan ve kendini güçsüz hisseden ilkel insanın ulaşmaya gücünün yetmediklerini ulaştırılabilir kılma çabasının sözlü kültüre yansımaları, demek mümkündür.

Destan, efsane, halk hikâyesi, masal gibi anlatılarda sıkça geçen ve sihirli olduğu özellikle vurgulanan nesnelere biri, öncelikle güç ve kontrol sembolü olan yüzüktür. Şeklinin yuvarlak oluşu, başlangıcı ve sonu olmayan bir döngüye işaret eder; hayatı, zamanı ve evreni simgeler. Köşeleri olmadığı için yeryüzündeki en kusursuz ve en eşitlikçi form olarak kabul edilen yüzüğün içine kötülüklerin ve kötü ruhların giremeyeceği inancı da ona sihirli bir özellik kazandırır. Bağlılık, sadakat, sonsuz birliktelik, bir oluş gibi manevi anlamlara sahiptir. Gerçek hayatta hükümdarların, hükümdarlığının göstergesi olarak değerli yüzükler taşıdıkları ve bu yüzüklerin kendilerinden sonra gelen hükümdara da geçtiği bilinir (Uluisık, 2017, s. 710; Ersoy, 2000, s. 75). Yüzüğü ile meşhur hükümdarların başında Hz. Süleyman gelmektedir. Onun “Mühr-ü Süleyman”ı, dünyadaki ve ahiretteki saltanatının sağlayıcısıdır. Bir gün Süleyman yüzüğünü şeytana kaptırır ve tüm saltanatından olur. Daha sonra bu yüzüğü bir balığın karnında bulur ve tekrar eski gücüne kavuşur. Bu rivayetin bir benzeri Kırgızların “Azret Sultan ve Fakir

Kız” masalında mevcuttur. Azret Sultan çok büyük bir handır. Bir gün, kızlarının güzelliğiyle meşhur bir hanlığı, kendi hanlığına katar. Bu hanlıktan geçtiği bir gün tüm bey kızları, hana kendini beğendirmek için süslenip yol kenarına çıkar. Fakat han, kızların hiçbirine bakmaz. Bu duruma çok sinirlenen kızlar ve kızların aileleri hana durumu şikâyet eder. Han da onlara tekrar geleceğini ve buradan bir kız seçip onunla evleneceğini söyler. Bu kez kızlar daha çok süslenir. Birkaç gün boyunca dolaşan han yorgun argın geri dönerken ve güneş de tam tepedeyken bir ırmağa rastlar. Biraz serinlemek için kıyafetlerini ve parmağından hiç çıkarmadığı yüzüğünü çıkartır ve suya girer. Fakat tam o daldığı sırada sudan çıkan bir balık, yüzüğü olduğu yerden alır ve gözden kaybolur. Böylece han tüm kıyafetlerini, hanlığını, zenginliğini kaybeder ve birden fakir bir adam olur. İrmağın yanından geçmekte olan bir başka fakir adam ise hanın çıplak olduğunu görerek elbiselerinin birkaçını çıkarıp ona verir. Azret Sultan ırmağın aşağısına doğru gider ve bir köye rastlar. Çok acıkmıştır fakat o köyün halkı da çok fakirdir ve kimse ona yemek vermez. En son köyün dışında eski bir çadırın yanına gelir ve orada güzel bir kızla karşılaşır. Ağlayarak kızdan yemek ister ve kız, sadece biraz balık olduğunu söyleyip bir parça balık verir. Bu kız, balıkçının kızıdır. Biraz sonra kızın babası bereketli bir avdan döner. Kız, “Bu kadar çok balığı sabaha kadar temizleyemeyiz. Şu fakirden yardım isteyelim.” der. Han bu işlerden hiç anlamasa da mecburen balık temizlemeyi kabul eder. Kız, balıkların içerisinde büyük bir balık olduğunu fark eder ve bu balığın içinden çok kıymetli bir yüzük çıkar. Babası çok sevinir ve “Artık borçlarımızı ödeyebiliriz.” der. Han yüzüğü görünce şaşkına döner ve onlara, “Yüzüğü bana verirseniz kızım, han ile evlenir ve seni de hanın baş veziri yaparım.” der. Kız ile babası bu fakire inanmaz ve çok güler. Kız olanları anlatmak için kız arkadaşlarının yanına koşar; arkadaşları ona, koskoca Azret Sultan’ın bir fakir kızıyla evlenmeyeceğini söyler. Buna çok üzülen kız eve döner ve Azret Sultan’dan, han olunca mutlaka kendisiyle evleneceğine dair yemin etmesini ister. Ayrıca hana, sabaha kadar kendisini beklemesini söyler. Han da sabaha kadar uyumadan onu bekler. Sabah olduğunda kız gelir ve yüzüğü kendi parmağına takar. Anında eski elbiselerinin yerine yepyeni elbiseler gelir, yurt değişir ve kız ordulara sahip olur, herkes ona itaat eder. Azret Sultan’ı yanına getirtir ve onunla evlenir.

Güce sahip olmayı sağlayan ve elden gidince insana her şeyini kaybettiren sihirli yüzük ile ilgili masallardan biri de, versiyon ve varyantları Türklerin yaşadığı coğrafyalarda oldukça fazla olan Kırgız masalı “Altın Yüzük”tür. Mısır ekerek geçimini sağlayan yaşlı bir çiftin Akcürök adlı bir oğulları vardır. Bir gün yaşlı adam ölür. Ölmeden önce ailesi için sadece dokuz altın biriktirebilmiştir. Annesi Akcürök’e bu altınların üçünü verir ve pazara gidip evin ihtiyaçlarını almasını söyler. Fakat Akcürök pazarda köpeğini döven bir adam görür ve ondan bu köpeği satın alır. Eve döndüğünde annesi ona çok kızar. Ertesi hafta yine oğluna üç altın veren anne, onu gereksiz bir şey almaması konusunda tembihler; fakat Akcürök bu sefer de bir kediyi döven bir adam görür ve kediyi ondan satın alıp eve getirir. Annesi bu duruma çok kızar ve onu evden kovar. Akcürök, köpek ve kedi ile beraber uzun süre yürür ve bir köye gelir. Bu köyde bir hoca yaşamaktadır. Akcürök, bu hocanın yanında çalışmaya başlar. Bir sene dolduktan sonra hocadan annesine götürmek için emeğinin karşılığını ister. Hoca da bir çuvala buğday, bir çuvala kum koyup Akcürök’e bu çuvallardan istediğini almasını söyler. Akcürök daha ağır olduğu için kum dolu torbayı alır ve yola koyulur. Yolda giderken kamışlık bir alana gelir. Etraf kuraktır ve kamışlar yanmaya başlar. Bu kamışların içinde genç bir kız vardır. Onu gören Akcürök kum dolu torbayı yanan kamışlığa döker ve yangını söndürüp kızı kurtarır. Kız, hanın kızıdır ve

TİDSAD

kendisini babasına götürürse bu yaptığının mükâfatını alacağını söyler. Ayrıca babasından mükâfat olarak babasının altın yüzüğünü istemesini ona tembihler; çünkü bu yüzük ile istenilen her şey elde edilebilir. Hanın kızı, Akcürök, Akcürök'ün kedisi ve köpeği birlikte hanın sarayına gider. Oraya vardıklarında hanın, kızının ölmüş olduğunu düşünerek bir yas töreni düzenlediğini görürler. Han, karşısında kızını görünce çok sevinir ve onu kurtaran gence çokça dua eder. Onu birkaç gün misafir ettikten sonra ona iyi bir at, iyi giysiler ve develer dolusu altın verir; fakat Akcürök, hana bu altınları değil de hanın altın yüzüğünü istediğini söyler. Bu yüzüğü istemesi konusunda kızının delikanlıyı tembihlediğini fark eden han, halkın karşısında Akcürök'ün isteğini reddetmekten çekinir ve yüzüğü ona verir. Bu yüzüğün sihirli gücünü herkesten saklaması gerektiğini, yoksa onu kaybedeceğini söyler. Yüzüğü aldıktan sonra kedisi ve köpeği ile birlikte yola çıkan Akcürök, yolda yüzüğü sağ avcuna alır ve yüzüğe, kendilerini hemen eve götürmesini emreder. "Gözlerinizi kapayın!" diye bir ses duyulur ve yüzük kendiliğinden Akcürök'ün parmağına takılır. Aynı anda Akcürök ve hayvanları kendilerini evlerinde bulur. O zamandan sonra Akcürök ve annesi tüm isteklerine kavuşur. Bir gün Akcürök, annesine, Şamır Han'ın yanına gidip kızını istemesini söyler. Annesi, hanın, kızını kendisine vermeyeceğini söylese de sonunda kızını istemeye gitmek için razı olur. Şamır Han'ın sarayına gider. Han, kızını verme karşılığında yüz tane kara at, yüz tane koşu devesi, yüz tane canlı tilki, yüz tane samur, yüz tane kumaş çapan ve yüz duvarlı, değerli eşyalarla döşenmiş büyük bir ak yurt ister. Üzgün bir şekilde eve dönen kadın oğluna hanın isteklerini iletir. Akcürök ise "Üzülme anne, hepsi olacak!" der ve sağ eline yüzüğü alıp hanın istediklerini sıralar. Yüzük Akcürök'ün sıraladığı her şeyi ona temin eder ve bu sayede Akcürök ile hanın kızı evlenir. Hanın kızı sıradan biri ile evlendiği için bir türlü mutlu olamaz ve Akcürök'ü hiç sevmez. Sürekli ona, bu zenginliği nasıl elde ettiğini sorar; fakat Akcürök kıza hiçbir şey söylemez. Kız da bir gün evlerine misafir çağırır ve içkili bir sofraya kurar. Akcürök'ü iyice içirip sarhoş edince Akcürök de yüzükle ilgili her şeyi ona anlatır. Bunun üzerine kız o gece yüzüğü alıp kaçar. Sabah uyanan Akcürök kendisini, kedisi ve köpeğiyle birlikte eski evinin eşliğinde yatarken bulur. Yaptığına pişman olur ve kedisi ile köpeğine de kendine hiç yardım etmedikleri için kızar. Kedi ile köpek, yüzüğü kötü kadından geri almaya karar verir ve sahiplerine bir ay yetecek kadar yiyeceği avlayıp yola çıkar. Yolda uzun süre gittikten sonra bir göl kenarında farelerin yaşadığı bir yere gelirler. Farelerin birçoğunu yakaladıkları için fare padişahı, kedi ile köpeğin yanına gider ve "Bizi öldürmeyin! Bunun yerine isteğinizi söyleyin, size yardım edelim." der. Kedi ile köpek olanları fare padişahına anlatır. Tüm fareleri başına toplayan padişah, bu yüzüğü kimin geri alabileceğini onlara sorar. Arkadan ak bir fare yavrusu öne çıkıp yüzüğü çalan kadının nerede olduğunu bildiğini söyler. "Kötü kadın yüzüğü her gece ağzına koyup yatıyor." der. Padişah da yüzüğü alması için bu fareyi görevlendirir. Gece olunca ak fare, uyuyan kadının yanına gider ve kuyruğuyla onun burnunu gıdıklar. Kadın hapşırır ve yüzük birden ağzından fırlar. Fareler yüzüğü kedi ile köpeğe verir. Yüzüğü sahibine götürmek için yola koyulan kedi ile köpek, yüzüğün kedinin ağzında güvende olacağını düşünür. Bir gölün kıyısına varırlar ve bu gölü geçebilmek için köpek kediyi sırtına alır. Karşıya geçmeye çalışırken bir karga gelir ve kediyi gagalamaya başlar. Acısından miyavlayan kedi, ağzındaki yüzüğü suya düşürür. Kıyıya vardıklarında köpek, "Yüzüğü kaybetmedin değil mi?" diye sorar. Fakat kedi olanları anlatarak yüzüğün suya düştüğünü söyler. Köpek çok öfkelenir ve kediden yüzüğü bulmasını ister. Kedi de, "Bir balık yakalayalım, o bize yardım eder." der. Balık yakalamak için oturmuş beklerken altın başlı, gümüş kuyruklu bir balığın kıyıya yaklaştığını

TİDSAD

görürler. Balık onlara kendisini öldürmemelerini, kendisinin bu göldeki tüm balıkların kraliçesi olduğunu söyler. “Size yardım edebilirim.” der ve kedi ile köpeğe ne istediklerini sorar. Kedi ile köpek de altın yüzüğü kendilerine getirmesini ister. Suyu dalıp tüm balıklara yüzüğü soran kraliçe balık, yüzüğü kaya balığının yuttuğunu öğrenir. Kaya balığını alır ve kedi ile köpeğe getirerek yüzüğü onun yuttuğunu, ona istediğini yapabileceklerini söyler. Kedi ve köpek, kaya balığının karnından yüzüğü alıp sahiplerine götürmek üzere yeniden yola koyulur. Eve vardıklarında yüzüğü hemen Akcürök’e verirler ve o da yüzüğü gördüğüne çok sevinir. Onu sağ eline alır ve yüzükten Şamır Han’ın sarayından daha güzel bir saray ister ve bir de karısının karşısına getirilmesini emreder. İstekleri o an gerçekleşir. Karısı, Akcürök’ün karşısında pişmanlıkla ağlar ama Akcürök kadının gözyaşlarına hiç aldırmadan onu kovar. Bundan sonra da yüzüğünü hiç kaybetmeyip ömür boyu mutlu yaşar. Bu masalda da, birçok örnekte olduğu gibi, oradan oraya sürüklenen yüzüğü yine bir balığın yuttuğu ve yüzüğün, balığın karnından çıkartılarak sahibine ulaştırıldığı dikkati çeker. Yüzük ile beraber güç ve zenginlik de sahibine geri gelir.

Versiyon ve varyant bakımından zengin ve içerisinde sihirli nesnelere de bulunduğu bir Kırgız masalı daha mevcuttur ki bu masalın adı “Kara Kanatlı Üç Kuğu”dur. İhtiyar bir baba, ölmeden önce iki oğlunu yanına çağırır ve mirasını aralarında eşit olarak paylaşmalarını istediğini söyler. Fakat büyük oğlu daha babaları ölmeden, onun bütün mirasına el koyar. Küçük kardeş buna öfkelenir ve “Kendi hayatımı kendim de kazanabilirim.” diyerek babasının yurdunu terk eder. Yolda önüne bir kuyu çıkar. Delikanlı merak edip bu kuyuya iner. Burada büyük bir kapı görür. Kapıyı açan delikanlı kendisini bir sarayda bulur. Tüm odaları gezen delikanlı son odaya geldiğinde tek başına oturan bir kız görür. Bakışları oldukça korkunç olan bu kız, delikanlıya “Kimsin, buraya nasıl geldin?” diye bağırır. Delikanlı da yeryüzünden geldiğini ve nasıl döneceğini bilmediğini söyler. Kız da “Geldiyse o zaman sonsuza kadar burada kal!” der. O sırada saray birden karanlık olur ve kız bir kara kuğuya dönüşüp uçar. Son anda kızın omzundaki ipek atkının ucundan tutan oğlanın bu atkı elinde kalır. Kuyuya indiği merdiveni bulup yukarı çıkan delikanlı, atkıyı kuşağına saklayarak tekrar yola koyulur. Yol üstünde bir göl görür. Gölün çevresine insanlar toplanmıştır. Delikanlı yanlarına gidip onlara ne olduğu sorar. Onlar da başlarında büyük bir bela olduğunu söyler. Her yıl gölün suyu taşmaktadır ve evlerini su basmaması için şehrin en güzel çocuğunu göle kurban etmeleri gerekmektedir. Delikanlı, “Sizi kurtarıyorum ama sonrasında benim bir isteğimi yerine getireceksiniz.” der. İnsanlar bunu seve seve kabul eder. Delikanlı, suyun kaynağına gider. Kaynağın yanında güzel bir kız görür. Bu kız, dipsiz bir küpten kaynağa su döker ve göl de bu nedenle taşar. Kız, delikanlıyı görünce ona bağırır ve onu taşla çevirmekle tehdit eder. Fakat delikanlı hiçbir şeyden korkmadığını, insanları bu beladan kurtarmaya geldiğini kıza söyler. Bunları derken de kızın elinden küpü alır ve birden kaynağın suyu azalır. Kız ise korkudan bağırır ve bir kuğuya dönüşüp oradan uçar. Delikanlı, küpü koynuna saklar ve insanların yanına geri döner. İnsanlar onu sevinçle karşılar. “Bunun karşılığında bizden ne istiyorsun?” diye sorarlar. Delikanlı ise sadece onları mutlu etmek istediğini söyler. Çevresindekiler şaşırır ve bunu başarmak için çok genç olduğunu söyleyip başka bir şey istemesini dilerler. Delikanlı “Başka bir şey istemem.” deyip yoluna devam eder. Yedi gün sonra bir şehre varır. Şehrin kapılarının yanında halk toplanmıştır. Delikanlı oradakilere ne olduğunu sorar. Halk, her yıl kocaman, korkunç bir kuşun gelip insanları galadığını ve hasta ettiğini; bu nedenle bu şehirden gitmek istediklerini söyler.

TİDSAD

Delikanlı, kuşun ne taraftan geldiğini sorar. Çevresindekiler “İşte şu kayalardan.” diyerek kuşun geldiği yeri gösterir. Delikanlı onlara “Kuşu alt edeceğim ama siz de benim isteğimi yerine getireceğinize söz verin.” der. Onlar da bunu kabul eder. Delikanlı kayalara doğru gider ve akşama kadar oraya tırmanır. Tırmandığı kayada bir mağara vardır. Mağaranın içerisinde de güzel bir kız oturmuştur. Delikanlı kızın ateşten tüyler yakıtığını, elinde de gümüş yüzük tuttuğunu görür. Arkasına dönen kız, delikanlıyı görünce çok korkar ve elindeki yüzüğü düşürür. Delikanlı hemen bu yüzüğü alıp parmağına takar. Kız ise bağırarak kara bir kuğuya dönüşüp bulutların arasında kaybolur. Delikanlı geri döner ve halk da onu sevinçle karşılar. Bu halktan da bir şey istemeyerek yeniden yola koyulan delikanlı uzun süre yürüdüktan sonra dinlenmek için bir yere oturur. Birden güneşin önünü siyah bir bulut kaplar. Bulutların arasında eşi görülmemiş bir saray parlamaktadır. Delikanlı “Keşke ben de o sarayda olsam.” diye düşünür ve birden kuşağındaki ipek atkı delikanlının önüne bir merdiven olur. Delikanlı bu merdivenden yukarı çıkıp sihirli saraya varır. Merdiven tekrar atkıya dönüşür. Atkıyı da alıp saraya giren delikanlı sarayın salonunda nefis yemeklerle dolu bir masa görür. Masaya yaklaşmak isterken bir ses duyup hemen saklanır. Sarayın pencereleri açılır ve içeriye üç tane kara kuğu girer. Kuğular kıza dönüşür; her biri birbirinden güzeldir. Sofraya oturan kızlar birbirlerine başlarından geçenleri anlatmaya başlar. Kızlardan biri atkısının, diğeri gümüş küpünün ve sonuncusu ise gümüş yüzüğünün bir delikanlı tarafından alındığını anlatır. Kızların tüm kötü güçleri bu nesnelere aittir. Delikanlı saklandığı yerden çıkıp “Onları alan kişi benim!” der. Kara kuğular, delikanlıdan güçlerini geri ister ve bunun karşılığında buradan gideceklerini söylerler. Delikanlı onlara inanmaz. “Sizi öldürmeden buradan gidin.” der ve kara kuğular çok uzaklara uçup gider. Masalda gümüş yüzük ile herhangi bir sihir yapılmaz ama kötü güçlerin içinde olduğu söylendiği ve doğüstü varlıklara ait olduğu için bu yüzük, sihirli nesnelere aittir. Yüzük dışında, merdivene dönüşerek kahramana yol açan sihirli bir atkıdan söz edilir. Kara kuğu kızda iken bu ipek atkının da kötü güçleri taşıdığı masalda belirtilmiştir. Sınırsız su temin eden ve yine kötü güçleri içinde barındıran dipsiz, gümüş küp ise masalda geçen son sihirli nesnedir. Kara kuğular bu nesnelere olumsuz sihirli özellikler kazanırken masal kahramanı bu nesnelere sayesinde halkları müşkül durumdan kurtarmayı başarmıştır.

“Söz Dinlemez Kız Kardeşler” adlı Kırgız masalında iyiliğe hizmet eden ve kötülüğe karşı kullanılan yeni sihirli nesnelere ile karşılaşılır: tarak ve iğne. Masalın konusu şöyledir: Çok çok eski zamanlarda üç kızı olan yaşlı bir adam yaşar. Adamın kızları hiç söz dinlemez. Bu özellikleri yüzünden annesini ve babasını çok üzen bu kızların bir gün anneleri ölür. Kızlar, annelerinin ölümünden sonra daha da söz dinlemez olur. Bir gün bu üç kız ormana yemiş toplamaya gitmek istediklerini söylerler. Babaları ısrarla ormana gitmemelerini tembihler ama kızlar gitmek ister. Bunun üzerine yaşlı adam bir sandıktan tarak çıkartır ve onu büyük kızına verir. Ortanca kızına bir iğne verir. Küçük kıza da bir ayna uzatır. Bunları asla kaybetmemelerini, bunların sihirli bir gücü olduğunu ve başlarına bir kötülük gelirse bu nesnelere kullanmalarını söyler. Kızlar ormana gidip sepetler dolusu yemiş toplar; fakat hava karardığı için dönüş yolunu bulamazlar. Geceyi ormanda geçirmek zorunda kalan kızlar, babalarını dinlemedikleri için pişman olurlar. Sabah olunca tekrar yola koyulurlar ama yine eve dönüş yolunu bulamazlar. Çok yorulan kızlar ormanda bir yurt bulur. Yurdun içine girdiklerinde küçük bir kız görürler. Kıza burada kimin yaşadığını sorarlar. O da burada bir cadının yaşadığını ve kendisini akşam yemeği olarak yiyeceğini anlatır. Gece olduğu için burada sabahlamak

TİDSAD

zorunda kalan kızlar, sabah cadı gelmeden bu küçük kızı da yanlarına alarak yola koyulur. Cadı gelince küçük kızı bulamaz ve çok uzaklaşamayacağını düşünerek kızın peşine düşer. Kızlar bir zaman sonra cadının peşlerinde olduğunu fark eder. Büyük kız elindeki tarağı cadının ayaklarının altına atar ve tam orada geçit vermez sık ağaçlar büyür. Cadı bu ağaçları aşar. Bunun üzerine ortanca kız elindeki iğneyi cadının önüne atar. Tam burada büyük bir dağ ortaya çıkar. Bu dağ da zar zor aşan cadı tam kızlara yetişmek üzereyken küçük kız elindeki aynayı yere atar ve aynanın düştüğü yerde bir göl oluşur. Cadı gölün bir kıyısında, kızlar ise diğer kıyısında kalır. Cadı, kızlara, karşıya nasıl geçtiklerini sorar; kızlar da boyunlarına bir taş bağlayarak geçtiklerini söyler. Cadı, boynuna taş bağlayıp suya atlar ve boğulur. Kızlar cadıdan kurtulur ve bir daha babalarının sözünden çıkmaz. “Abasker’in Kızı” masalında dünyadaki her şeyi gösteren sihirli aynanın yanı sıra bu masalda da zor durumda yardım eden sihirli bir ayna yer almaktadır; fakat dikkat çekici olan geçit vermez sık ağaçlara dönüşen tarak ile büyük bir dağa dönüşen iğnedir. Masallarda iğnelerin kötü amaçla kullanıldığına daha sık rastlanır. Örneğin birini bayıltmak veya öldürmek için kötü kadronun iğne kullanması yaygındır. Bu iğneler ne zaman ki batırıldıkları vücuttan çıkarılırsa batırılan kişinin baygınlığı geçer veya bu kişi ölüye dirilir.

“İki Dost” masalında da sihirli bir iğneden söz edilir. Aynı çınarın altında aynı gün doğan Çınarbay adlı bir oğlan ve bir de peri kızı vardır. Çınarbay sıradan bir insan olmasına rağmen peri kızının annesi onların birbirine yazılmasını ister ve Çınarbay’ın alınına bir işaret koyar. Seneler geçip de Çınarbay büyüdüğü zaman aynı çınar ağacının altında arkadaşı Aşık ile aşık oyunu oynarken bir peri kızı gelip ağacın tepesine konar. Çınarbay bu kızı almaya karar verir ve dostu Aşık ile beraber onu bulmak için yola koyulur. Türlü zorluklardan sonra kızı alan Çınarbay, karısı ve arkadaşı Aşık birlikte yaşamaya başlar. Fakat kötü kalpli han da Çınarbay’ın karısına âşık olmuştur ve türlü hilelerle onu elde etmeye çalışır. Han, onların kaldığı yurdu zehirler. Çınarbay, karısı ve Aşık yurda girip uyurlar. Uyandığında çadırdan peri kızının üzerine zehir damlamak üzere olduğunu gören Aşık koşar ve kızın yüzündeki zehri emip tükürür. Ama Çınarbay, onun karısını öptüğünü zanneder ve ona öfkelenir. Daha sonra Çınarbay ölür ve arkadaşı Aşık onu bir sandığa koyup daha önce karşılaştıkları ak sakallı cüceye götürür. Giderken de peri kızına kendisini kötü handan korumasını söyler. Kız, yere yedi tane iğne saplar ve “Yedi duvarlı ev ol!” der. Birden boş alanda yedi duvarlı demir bir ev peyda olur. Bu sırada arkadaşı Çınarbay’ı kurtarmaya çalışan Aşık ihtiyar cücenin yanına gelir ve olanları ona anlatır. Cüce, Çınarbay’ın konulduğu sandığın üzerinden iki kez atlar ve elindeki asa ile sandığın kapağına vurup gözden kaybolur. Çınarbay dirilir ve dostuyla barışır. Kötü hanı öldürür ve halk, Çınarbay’ı han seçer. Bu masaldaki iğne, kötülüğü uzak tutmak için bir savunma aracı olarak kullanılır ve sihirli oluşu sayesinde peri kızını hanın kötülüğünden kurtarmak için demir duvara dönüşür. Yedi iğneden yedi duvarlı demir bir ev ortaya çıkar ve kötü güçler bu evden içeri giremez. Türk kültüründe demirin kötülüğe engel olduğu bilinir ve bununla ilgili çeşitli pratikler bugün hala uygulanır. Masalda bir de ölüyü diriltmek için sihirli bir asanın kullanıldığı belirtilir.

Farklı bir sihirli nesneden bahseden “Yetim” masalı ise şöyledir: Çok eski bir zamanda bir dağda iki bey yaşar. Bu beyler çok zengindir ama birbirlerinin mallarını kıskanmaktadır. Günlerden bir gün beylerden biri ölür. Kısa bir zaman sonra bu beyin karısı da ölür. Onlardan geriye sadece on iki yaşındaki oğulları kalır. Bu haberi duyan diğer bey fırsatçılık yapıp ölen beyin mallarına konmaya karar verir. Yetim kalan çocuğa gidip kendi oğlunun kısa bir zaman

TİDSAD

önce yolculuğa çıktığını ve dönmediğini söyler. “Herhalde oğlum yolda öldü. Gel sen benim oğlum ol.” der. Çocuk da bunu kabul eder. Beyin sarayına yerleşen çocuğun mallarını bey, kendi mallarına katar. Bir mollanın yanına derse giden çocuk bir gün eve dönerken yolda bir kağının yaralamış olduğu bir kurbağa bulur. Onu eve getirip iyileştirir. Ağla gidip küçük bir kuyu kazar ve bu kuyuyu suyla doldurur. Kurbağayı buraya koyar ve onu her gün besler. Çocuğun her gün ağla gitmesi beyin dikkatini çeker. Çocuk mollanın yanındayken gidip ağla kontrol eden bey kurbağayı görür. Çocuğu saraydan kovar. Çocuk da kurbağası ile birlikte yollara düşer. Yolda bir göle rastlayan çocuk, bu gölün kurbağa için iyi olacağını düşünüp onu oraya bırakır. İkisi vedalaşırken kurbağa, kendisine yaptığı bu iyiliği ödemek istediğini söyler. Karnından bir taş çıkarır ve bu taşın her dileğini yerine getireceğini belirtir. Buradan yolun ikiye ayrılacağı yere kadar yürümesini söyler. İkiye ayrılan yollardan biri geniş ve rahattır fakat altı ay sürer. Diğeri ise dar ve tehlikelerle doludur fakat üç ay sürer. Kurbağa, sihirli taş varken ona kimsenin zarar veremeyeceğini ve kısa olan tehlikeli yoldan gitmesini tembih eder. Yol ayrımına gelince çocuk dar olan yola girer. Birçok tehlikeli varlıkla karşılaşır fakat hiçbiri ona dokunamaz. Daha sonra bir yılan derisi görür. Taş işe yarıyor mu diye merak edip taşı bu yılan derisinin üstünde gezdirerek taşın bu deriyi canlandırmasını ister. Yılan canlanır ve kendisini canlandıran bu gence teşekkür etmek için ona sihirli sözler öğretir. Baş sıkışırsa bu sözleri tekrarlamasını, kendisinin yardıma geleceğini söyler. Yola devam eden çocuk, ölmüş bir yaban arısı görür. Taş ile onu da canlandırır. Arı da ona teşekkür etmek için bir tüyünü koparır ve çocuğa verir; ne zaman bu tüyü yakarsa o an kendisine yardıma geleceğini söyler. Çocuk uzun süre daha yola devam eder ve yolda bir insan kafatası görür. Taşı üzerinde gezdirir ve bu kafatası canlanır. Çocuk çok sevinir. Artık yola bu delikanlı ile devam edebileceğini düşünür. Kendisini nasıl canlandırdığını soran delikanlıya başından geçenleri ve sihirli taşı anlatır. Delikanlı, çocuğa, “Eğer bana güveniyorsan sihirli taşı bu akşam bana ver.” der. Çocuk da tereddüt etmeden taşı ona verir. Ertesi gün çocuk, delikanlıdan taşı ister ama delikanlı sadece gülümser. Bir çöle gelirler ve burada su bulmak için delikanlı, çocuğu bir kuyuya sarktır ve onu orada bırakıp kaçar. Bir süre sonra bir kervan gelip çocuğu kurtarır. Giderken bir şehirde dinlenmek için dururlar fakat çocuk kervanı kaybeder. Bilmediği bir şehirde yapayalnız kalan çocuk birden kendisini kuyuda bırakan delikanlıyı at üstünde, kıymetli kıyafetler içerisinde görür. Delikanlı da çocuğu görür ve hemen atını sürüp gider. Delikanlı, sihirli taşı hana hediye edip onun baş veziri olmuştur. Hana gidip şehre bir büyücü geldiğini ve onu şehirden kovmaları gerektiğini söyler. Hanın emriyle çocuğu yakalayıp yine kuyuya atarlar. Çocuk yılanın öğrettiği sihirli sözleri söyleyip yılanı çağırır. Yılan gelip hanın kızını sokacağını, çocuğun da yılanın ona öğreteceği sihirli sözlerle bu kızı kurtaracağını söyler. Yılan gider ve hanın kızını sokar. Kızın ayağı her gün daha çok şişer. Han ise kızını kurtarana kızını vereceğini söyler. Kuyunun yanından geçen çoban “Hanın kızını ben kurtarabilirim.” diye bağırarak çocuğu duyar ve bunu hana anlatır. Çocuğu getirirler ve çocuk sihirli sözlerle kızı kurtarır. Han kızını ona verecektir ama kötü kalpli vezir, han kızının bir fakirle evlenemeyeceğini söyler. Han bir kere söz vermiştir ama vezirin dediği şeyden sonra sözünden nasıl döneceğini düşünmeye başlar. Vezir de, “Hanım, sizin kızınıza benzeyen dört kız daha bulup sizin kızınızla beraber hepsini aynı giydirelim, aynı arabaya bindirip gönderelim. Bu arabadakilerden hangisinin sizin kızınız olduğunu çocuk bulursa ona kızınızı vereceğinizi söyleyin. Nasılsa tanımadığı için kızınızı bulamaz.” der. Han bunu kabul eder. Olanları duyan çocuk ise arının verdiği tüyü yakar ve arıyı çağırır; olanları arıya anlatır. Arı da “Beni takip et, hangi arabanın üstünde uçarsam o arabayı

göster.” der. Çocuk da onu dinler ve hanın kızını bulur. Çocuk hana başından geçenleri ve vezirinin taşı kendisinden nasıl çaldığını anlatır. Han, vezirin taşa dokunmasını ister. Vezir taşa dokununca onun eli, kara bir oduna dönüşür. Han, aynı taşa çocuğun da dokunmasını ister. Çocuk da taşa dokunur ve çocuğa hiçbir şey olmaz. Böylece taşın çocuğa ait olduğu ortaya çıkar. Han, vezirin kuyuya atılmasını ister. Çocuk, delikanlıya kıyamaz ve taşı onun elinin üstünde gezdirerek elinin eski haline gelmesini sağlar. Hanın kızıyla evlenen çocuk ömür boyu mutlu olur. Masalın ana kahramanı olan yetim çocuk, yaptığı iyilik için mükâfatlandırılır; ölümden kurtardığı kurbağa, ona karnından çıkardığı sihirli bir taş verir. Bu taşa sahip olan kişi istediği her şeyi yapabilme gücüne de sahip olur. Tehlikelerle dolu yoldan geçmeyi bu taş sayesinde başarır. Yine bu taş sayesinde ölmüş bir yılanı, bir yaban arısını ve hatta bir insanı hayata döndürür. Ölüyü canlandırma, hastayı iyileştirme, iyi olanı koruma ve kötü olana karşı durma, güç ve zenginlik sağlama gibi özellikler bakımından sihirli taşlar, sihirli yüzüklerle benzerlik gösterir. Bu masalda geçen bir diğer sihirli nesne, yaban arısının, kendisini yeniden canlandıran yetim çocuğa verdiği tüydür. Masallarda sıkça yer alan sihirli tüy/kıl hangi hayvana ait ise kahramanın yardıma ihtiyacı olduğu bir sırada bu tüyü/kılı ateşe atması yeterlidir. Böylece o hayvan anında kahramanın yanında belirir ve onu içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtarır [Nuray Bilgili, “Türk Mitolojisi” adlı eserinde, Türk mit ve masallarında at kılı ya da saç kılı yakmanın, kahramanı ya da şamanı öbür dünyaya götürecektir olan sihirli hayvanı çağırmak demek olduğundan bahseder (Bilgili, 2017, s. 301) ki bu da kıl yakmanın geçtiği Türk halk anlatılarında mitolojik ve Şamanik izler olduğunu kanıtlar.]. Halk anlatılarında genellikle bir atın kuyruğuna ait olarak verilen bu sihirli kıl/tüy bazen kahramana, olağanüstü bir varlığa veya herhangi bir hayvana da ait olabilir.

3. SONUÇ

Köklü ve zengin bir halk edebiyatına sahip olan Kırgızların en verimli şekilde anlattıkları ve yaşattıkları halk edebiyatı türü, masallardır. Ağırlıklı olarak hayvan masallarına ve sihirli masallara sahip olan Kırgızlar, bu masallarda evrene ve dünyaya bakışlarını, iyi ve kötü kavramlarını kavrayışlarını, ahlaki ve felsefi bakış açılarını; ekonomik, sosyal, kültürel vb. yapılarını net bir şekilde işlemişlerdir. Erdem ve kusur, adalet ve zulüm, zenginlik ve yoksulluk, sevgi ve nefret, eli açıklık ve cimrilik, tokgözlülük ve açgözlülük, zekilik ve aptallık gibi çoktan beri var olan, soyut ve evrensel değerler, iyi ve kötü karşıtlığı temelinde diğer dünya masallarında olduğu gibi Kırgız masallarında da öğretici bir şekilde verilmiştir. Mitolojik temelleri olan ve içerisinde olağanüstü öğeleri barındıran bu masallar, toplumun en eski zamanlarının birer yansıması olarak bugün hala anlatılmaktadır. Bu makalede değerlendirilmeye çalışılan husus ise bu önemli anlatı türünün “sihirli masallar” kategorisinde yer alan “sihirli nesnelere”dir. Bu nesnelere tespit edilmesi amacıyla Brudniy ve Eşmambetov’un “Kırgız Masalları ve Efsaneleri” adlı eserinde yer alan ve özellikle sihirli nesnelere geçtiği on adet masal, makale kapsamında ele alınmış ve buradaki sihirli nesnelere neler olduğu, kime ait oldukları; masalda kime verildikleri, nasıl elde edildikleri, hangi hallerde sihir özelliklerini açığa çıkarttıkları ve kullanılış amaçları üzerinde durulmuştur.

Bu on masalda geçen sihirli nesnelere şunlardır: şal, atkı, halı, ayna, elma, kazan, sandık, tokmak, yüzük, tarak, iğne, tavuk kalbi ve ciğeri, çubuk, asa, taş ve küp. Bu nesnelere günlük hayatta kullanılan, sıradan nesnelere dir. İnsanlar genellikle göze çarpmayan, bu özelliksiz

TİDSAD

nesnelere orijinal özellikler kazandırarak kendileri ve çevreleri için bu nesnelere olağanüstü nesnelere haline getirmişlerdir. Küçük bir iğnenin kocaman bir dağ oluşturması, tavuk kalbinin saltanat sağlaması, sıradan bir taşın ölülerini diriltmesi, bir çubuğun kişiyi istediği yere anında ulaştırması gibi örnekler bu olağanüstülüğün masallardaki değişik işlenişlerindedir.

“Çolpon” masalında sihirli nesnelere bir büyücüye aittir. “Abasker’in Kızı”nda bu nesnelere satın alınır. “İki Erkek Kardeş”te tavuk kalbi ve ciğeri, anne tarafından masal kahramanlarına yedirilir. Çubuk ise yolda gördüğü delikanlılara babalarından miras kalır ve masal kahramanı Üsön bu çubuğu bir yarışma sonucu bu delikanlılardan kazanır. Aynı masalda ak, al ve yeşil renkteki sihirli elmalar üç ayrı ağacın dallarında durur ve bu elmaların sihre sahip oldukları, bu ağaçlara gelip konan ve konuşabilen güvercinlerden öğrenilir. “Bozdoğan” masalında sihirli nesnelere, aksakallı bir ihtiyar olup da uçmak için bozdoğan şekline giren bir adamın elindedir ve kahramana iyiliği karşılığında verilir. “Azret Sultan ve Fakir Kız”da sihirli yüzük, sultanın kendi yüzüğüdür. “Altın Yüzük”te ise yüzük, hanın yüzüğüdür ve kızını kurtardığı için yani bir iyilik karşılığında masal kahramanına verilir. “Kara Kanatlı Üç Kuğu”da sihirli atkı, küp ve yüzük kara kuğuya dönüşen üç kızı aittir ve kötü güçleri içlerinde taşır. “Söz Dinlemez Kız Kardeşler” masalında sihirli nesnelere, babaları tarafından üç kız kardeşe kötülüklerden korunmaları amacıyla verilir. “İki Dost”ta sihirli yedi iğne, peri kızının; asa da bir cücenindir. “Yetim” masalında ise sihirli nesne görevindeki taş bir kurbağanın karnından çıkar ve yaptığı iyilik karşılığında masal kahramanına armağan edilir.

Makale kapsamında ele alınan masalarda sihirli nesnelere şu özelliklere sahiptir: 1. Ortadan kaybolmayı / görünmez olmayı sağlar. 2. Kişiyi etkisi altına alır. 3. Kötü kişileri ve varlıkları engellemek ve cezalandırmak için kullanılır. 4. Kişiyi anında bir yerden başka bir yere götürür. 5. Güç ve kontrol sağlar. 6. Sınırsız mal, mülk ve rızık verir; zengin eder. 7. Şans getirir. 8. Kişiyi gençleştirir, yaşlandırır. 9. Hastayı iyileştirir, ölüyü diriltir. 10. Dünyadaki her yeri ve her şeyi gösterir.

Masalarda sihirli nesnelere sihir özelliklerinin şu şekillerde açığa çıktığı tespit edilmiştir: “Çolpon” masalında cadı, beyaz şalımlı sallar ve ortadan kaybolur. Atkı ise bir cinin yardımı ile hafif hafif dalgalandırılarak Nurdin’i etkisi altına alır ve onu Ayday’ın karanlık sarayına sürükler. “İki Erkek Kardeş” masalında sihirli çubuk, “Uç çubuğum uç!” denildiğinde sihrini gösterir ve masal kahramanlarından biri olan Üsön’ü istediği yere götürür. Sadece istediği yere götürmekle de kalmaz, diğer isteklerini de yerine getirir. “Dileğim yerine gelsin, Miskal yenilsin.” dediğinde çubuk, Üsön’ün sevdiği kız Miskal’ın kumarda yenilmesine sebep olur. Miskal bu çubuğun sihirli olduğunu öğrenince onu gizlice alır ve o da çubuğa “Uç çubuğum uç!” diyerek Üsön’den kurtulur. Bu masaldaki sihirli elmalar da ısırılması sonucu sihir özelliklerini gösterir. Miskal bu elmalardan yeşil olanı ısırarak yaşlanmış, al olanı ısırarak eskisinden de genç ve güzel hale gelmiştir. “Bozdoğan” masalında ise kara kazana, “Hey kara kazan! Bana yağlı bir koyun eti pişir.” veya “Kara kazan, yemekle dol!” denildiğinde kazanın sihir özelliği devreye girer ve kazan, yağlı koyun eti dolar. Sihirli sandığa da hayvan çıkartması emredildiğinde çevreye koyunlar, atlar, inekler ve develer yayılır. Sihirli tokmak ise “Tokmak vur!” deyince sihir özelliğini kullanmak üzere harekete geçer ve karşısındakine acımadan vurmaya başlar. “Azret Sultan ve Fakir Kız”da sihirli yüzüğün etkisini göstermesi için parmağa takılması gerekir. “Altın Yüzük” masalında ise parmaktan çıkartılıp sağ avuç içine konulması ve dileğin bu şekilde dilenmesi gerekir. Hemen sonrasında yüzükten “Gözlerinizi kapayın.” diye

TİDSAD

bir ses duyulur ve yüzük kendiliğinden kişinin parmağına geri takılıp dilenen şeyi yerine getirir. “Kara Kanatlı Üç Kuğu”da ipek atkının sihrini göstermesi için kişinin dileğinin aklından geçmesi yeterlidir. “Söz Dinlemez Kız Kardeşler” masalında tarak, iğne ve ayna yere atılmak suretiyle şekil değiştirerek kahramanları cadıdan korur. “İki Dost”ta Çınarbay’ın güzel hanımı yedi sihirli iğneyi toprağa batırır ve “Yedi demir duvarlı ev ol!” der. İhtiyar cüce de Çınarbay’ın içerisinde yattığı sandığın üzerinden iki defa atlar, sihirli asası ile sandığın kapağına bir defa vurur ve birden ortadan kaybolur. Son olarak “Yetim” masalındaki sihirli taşın etkisini göstermesi için etki edeceği şey üzerinde gezdirilmesi gerekmektedir. Kendi sahibi dışında biri tarafından kullanılmak istenildiğinde ise kullanılmak isteyen kişiye zarar verir. Bu masalda bir de yaban arısının sırtından kopartıp verdiği tüy vardır ki bu tüy, kahramanın yardıma ihtiyacı olduğu bir anda yakılır ve yaban arısı hemen kahramana yardıma gelir. Diğer nesnelere sihir özelliklerinin hangi şartlar altında ortaya çıktığı açıkça belirtilmemiştir.

Masallardaki sihirli nesnelere, sahibi tarafından iyi bir şekilde saklanması ve kötü kişilerin eline geçmemesi gerektiği her masalda vurgulanır. Aksi takdirde kendisine bahşedilen bu “özel gücü” kaybeden kişinin başına türlü belaların geldiği anlatılır. Sihirli nesnenin verdiği güce sahip çıkamamanın sonu, perişan ve güçsüz bir şekilde ortada kalmaktır. “Azret Sultan ve Fakir Kız”, “Altın Yüzük” ve “Yetim” gibi Kırgız masallarında sihirli nesneyi kaybeden kişiler benzer şekillerde ortada kalır.

KAYNAKLAR

- Bilgili, N. (2017). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Kripto.
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek.
- Boratav, P. N. (2007). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge.
- Brudniy, D., Eşmambetov, K. (2017). *Kırgız Masalları ve Efsaneleri*. (Çev. Buyar C., Ragibova, İ.) İstanbul: Bilge.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve Yorumları*. İstanbul: Zafer Matbaası.
- Karadavut, Z. (2010). Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar. *Milli Folklor*. 22(85). s. 71-80.
- Kúnos, I. (1925). *Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Sakaoğlu, S. (2015). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ.
- Uluışık, Y. P. (2017). Halk Anlatılarında Yüzük. *International Journal of Languages' Education and Teaching (IJLET)*. 5 (1). s. 709-727.
- Yazıcı, T. (1993). Câm-ı Cem. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (7. Cilt, s. 42). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.